

В МЕМОАРНИЯ СВЯТ НА ДОРА ГАБЕ – ФИГУРИ И СТРАТЕГИИ НА ПАМЕТ

Теодора Кашилска

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ (България)

INTO DORA GABE'S MEMOIR WORLD: FIGURES AND REMEMBRANCE STRATEGIES

Teodora Kashilska

University of Plovdiv Paisii Hilendarski (Bulgaria)

teodora.kashilska@abv.bg

Abstract: The text observes the construction of memory in Dora Gabe's short memoirs. It analyzes her accounts about a number of distinguished Bulgarian writers and critics, such as Pencho Slaveykov, Boyan Penev, Ivan Vazov, Yordan Yovkov and several others. Comparisons between these memoirs have been made in order to highlight the different strategies in the portrayal of each of those writers as figures of memory. The study concludes that Dora Gabe's memory becomes a flexible tool that allows the poetess herself to fit into the current cultural context, requiring an ideologically predetermined approach about events and personalities of the past. At the same time, Dora Gabe manages to maintain the strength of her personal presence and to help reinstate suppressed authors and include other authors in the canon.

Keywords: writer's memoir, memory, literary history, Bulgarian literature of the twentieth century

Резюме: Текстът проследява конструирането на памет в кратките мемоарни текстове на Дора Габе. Анализирани са споменни текстове на поетесата за Пенчо Славейков, Йордан Йовков, Боян Пенев, Иван Вазов, Ангел Каралийчев, Никола Фурнаджиев, Димитър Димов и Гео Милев. Направени са съпоставки между мемоарните текстове, за да се открият различните стратегии при портретуването на отделните фигури. Изследването достига до извода, че за Дора Габе паметта се превръща в гъвкав инструмент, позволяващ вписването на самата поетеса в актуалния културен контекст, изискващ идеологически предопределен тип говорене за събития и личности от миналото. Едновременно с това Дора Габе съумява да запази силата на личностното си присъствие и да съдейства за реабилитиране на потулвани автори и включване в канона на други.

Ключови думи: писателски мемоар, памет, литературна история, българска литература на XX век

Като пасаж от дребни рибки
проблясват спомените
и изчезват
Дора Габе, Из „Невероятно“

Мемоарният свят на Дора Габе се състои от около близо тридесет кратки спомена, публикувани в различни периодични издания, юбилейни и мемоарни сборници. Поетесата многократно е подтиквана от свои съвременници да създаде цялостна

мемоарна книга, но така и не се решава на тази крачка.¹ Голяма част от кратките ѝ мемоарни текстове намират място в антологичното издание „Светът е тайна“ (2004), други – могат да бъдат открити в поредицата „Литературни мемоари“, издавана от „Български писател“ в периода 1960 – 1982 г. Именно тези спомени са разгледани в настоящото изследване, което се стреми да покаже с какво се отличава почеркът на Дора Габе като мемоарист. Живяла почти цял един век, определила себе си като „*връстница на всички поколения*“, Дора Габе многократно обхожда пътеките на миналото в своите мемоарни текстове – в тях поетесата гради свят, в чиито основи стоят любовта, приятелството и възхищението пред таланта на поети, писатели, критици, на творци от няколко поредни поколения. Част от тези творци заемат централно място в литературноисторическия наратив и съответно мемоарните текстове на Дора Габе често са привличали вниманието на изследователи и са били обект на анализ². Други нейни текстове, макар че също са свързани с представители на канона, остават по-скоро незабелязани. Настоящата работа се стреми чрез анализ на спомените за Иван Вазов, Пенчо Славейков, Боян Пенев, Йордан Йовков, Ангел Каралийчев, Никола Фурнаджиев, Димитър Димов и Гео Милев да направи изводи за това как поетесата конструира своята памет. Въпреки че това са текстове от различни периоди при изграждането на съпоставките между тях могат да се открият приликите и разликите в портретуването на конкретни фигури на спомена³ и да бъдат открити и коментирани отделни закономерности на мемоарния наратив.

През 1931 г. във в. „Съвременник“ Дора Габе публикува спомен за Пенчо Славейков. Тридесет години по-късно в поредицата „Литературни мемоари“ този текст не е препечатан, а поетесата създава нов, близък до написания през 1931 г. мемоар.

---

¹ Тук изключвам произведението на Дора Габе „Някога“, в което детските спомени на поетесата създават специфичен метафоричен език, белязал съществено развитие на българската детска литература.

² Интензитетът на присъствието на Пейо Яворов в мемоарния свят на Дора Габе е обект на множество изследвания. В друг мой текст подробно съм коментирала тази проблематика, което обяснява липсата му в настоящата статия, която има за цел да представи една не толкова популярна тема в полето на литературната история (вж. Kashilska 2021)

³ В книгата си „Културната памет“ Ян Асман използва термина „фигури на спомена“, като го противопоставя на използвания от М. Халбвас „образи на спомена“. В своето изследване Асман отбелязва: „Под „фигура на спомена“ ние разбираме, за разлика от него (Морис Халбвас – „Колективната памет“, София: „Критика и хуманизъм“, 1996), културно оформени социално задължителни „образи на спомена“ и предпочитаме понятието „фигура“ пред понятието „образ“, тъй като то се отнася не само за иконичното, а и за наративното оформяне“ (Asman 2003: 36) и „От взаимодействието на понятие и опит възникват фигурите на спомена“ (Asman 2003: 63). В настоящия текст с „фигури на спомена“ обозначавам конкретно личностите, съвременници на мемоариста, превърнали се в персонажи на мемоарния текст, визиите за които са резултат от същото това сливане на „взаимодействие на понятие и опит“, за което говори Ян Асман.

Обяснение за приликите в двата мемоара бихме могли да търсим в думите на самата поетеса: „Моите спомени за Пенчо Славейков са откъслечни, бегли, но всеки момент от тях е ярко връзан в паметта ми“ (Gabe 1994h: 431), по-интригуващото е в какво се състои разликата в тези два текста и защо Дора Габе написва нов, който до голяма степен се припокрива със стария, но представя образа на Славейков в по-различна светлина. В основата на двата спомена стоят няколко основни момента от общуването на Дора Габе с поета – сред тях се нареждат вечерите у пианистката Маргарита Стойчева, посещението на поетесата в Народната библиотека и вечерните разходки по софийските улици.

В първия текст прави впечатление непосредствеността, с която Дора Габе говори за срещите си с Пенчо Славейков – тя не пропуска да разкаже за хъркането на поета по време на музикалните вечери у Маргарита Стойчева, които предизвикват у нея неудържим смях; за разходката в Княжево и изречените от Пенчо Славейков неприлични думи; за оценката на Мара Белчева за едно от стихотворенията му – „никак не е хубаво“ (Gabe 1994g: 429). В по-късния текст от 1963 г. Дора Габе „рафинира“ написаното, същите истории зазвучат по-въздържано и хвалебствено. Говоренето за Пенчо Славейков през 30-те и 60-те години не може да бъде еднакво, онова, което е можело да си позволи младото момиче в единия контекст, зазвучава грубо и неуместно в следващия, когато вече говори авторитетна поетеса. Тя преправя текста си за включването му в поредицата „Литературни мемоари“, за да не накърни образа на една от най-ярките фигури в българската литература и култура, но и за да съхрани в очите на читателите своя собствен портрет.

В ранния текст Дора Габе коментира прогонването на Пенчо Славейков от България лаконично: „Никой не изрази участието си, нито възмущението си от ония, които го пропъждаха“ (Gabe 1994g: 431). В текста от 1970 г. поетесата включва разказ за участието на твореца в събранието по повод смъртта на Лев Толстой и протестното събрание по случай Славянския събор в София през 1910 г., което според нея става една от причините за това Пенчо Славейков да напусне страната: „В този протест пролича несломимата воля на Славейков, която не търпи компромиси [...] Но в тая наелектризирана атмосфера ярко проличаха ония посредствени лица, които си бяха присвоили правото да ръководят този културен живот и които отпосле си отмъстиха, като прокудиха Славейков с чужбина“ (Gabe 1994h: 434). В по-късния си текст Дора Габе е по-смела в търсенето на истината чрез спомените, тя категорично застава зад

позицията на П. Славейков и осъжда виновните, обреклите го на изгнаничество от родината.

Със спомена си, написан за публикуването му в поредицата „Литературни мемоари“, Дора Габе се включва в процеса по реабилитиране на големите имена на българската литература от първите десетилетия на ХХ век във времето на социализма. Прави впечатление промяната в портретуването на Пенчо Славейков, целяща идеализацията на твореца. Въпреки че не споменава нито едно негово литературно произведение, което в контекста на времето не е изненадващо, Дора Габе успява да постави важни акценти в творческата и житейската съдба на поета, като затвърждава ролята му на културен и литературен водач на народа. В мемоарите на поетесата за Пенчо Славейков преобладава вълнението у поетесата при срещите ѝ с въздействащата и респектираща я личност. Младата жена е впечатлена от непримиримия дух на твореца, силата и значимостта в личността му.

Близка до тази стратегия на вариране в споменния наратив може да бъде открита в текстовете на Дора Габе за Йордан Йовков. В сборника „Йордан Йовков – спомени, статии и бележки за живота и творчеството му“, издаден скоро след смъртта на писателя през 1937 г., поетесата публикува първия си спомен за него. Още в първите редове Дора Габе подчертава дистанцията между себе си и Йордан Йовков – „не ме е сближавало видимо нищо с него“ (Gabe 1994f: 448), казва тя. Първата ѝ среща с него не оставя трайна следа в паметта ѝ: „Аз си представях писателите в по-романтичен вид и не обърнах никакво внимание“ (Gabe 1994f: 448), пише тя. Поетесата си спомня писателя като „кротък, тих и усмихнат“ (Gabe 1994f: 448). Вежлив и внимателен, в нейното съзнание той присъства преди всичко с поетическия си талант като певец на родната ѝ Добруджа. Благодарение на творбите му пред погледа ѝ заживяват добруджанци със своите радости и неволи. Втората среща на поетесата с Йордан Йовков се осъществява чрез творчеството: „За втори път прозвуча името му и заседна в мене, когато четох военните му разкази – когато чифликът, а заедно с него и цялото ми детинство, заедно с цялата ни органическа връзка с Добруджа се отрязва изведнъж. В разказите на Йовков познах хората оттам – ония, за които тъгувах които сънувах, виждах местата, за които мъката ми беше още прясна“ (Gabe 1994f: 448). Дора Габе оценява Йовковото творчество през емоцията по родния край и мъките на добруджанци и споделя следното:

Йорков оживяваше за мене с всяка новоизлязла книга, която очаквах с вълнение отварях с жажда и със страх да не се свърши скоро. Всеки неин ред ме връщаше в онази малка

земя, където бях непрекъснато щастлива и всичките ми близки бяха щастливи и където щастието се изливаше от голямото небе върху целия край, изчезнал сега в някакъв мрак. Йовков ме връщаше в едно очарование, в една магия, по-силна от живота. Йовков ми даваше продължение на оня прекъснат живот, възкресяваше хората и ги правеше вечни. Когато затъвах в страниците на книгите му, струваше ми се, че в тях е истинският ми живот“. (Gabe 1994f: 449)

Веднага може да бъде уловена разликата в начина, по който Габе възприема Пенчо Славейков, и този, по който възприема Йордан Йовков. Тя като че ли все още не осъзнава значимостта на личността му като творец и отново изтегля към своя емоционален свят и личните си потребности в конкретния момента.

Отношението ѝ ще се промени едва през 1970 г., когато е публикуван вторият мемоар за него в „Йордан Йовков – юбилеен лист“. Тридесет и три години по-късно тя все пак си припомня няколко ситуации, в които отново личните ѝ емоции доминират. Габе разказва за своята реакция, когато разпознава себе си в героинята от „Чифлика край границата“ – Нона („В образа на неговата героиня познах себе си. Току-що бях се завърнала от Франция: същия костюм, същата елегантна шапка, дългия воал, ръкавиците [...] „Това съм аз“ – си мислех ужасена. Задъхана от вълнение, едва дочаквам да ми отговорят, и викам: „От мене героиня ли ще правите!“ „Не искам да ме правите героиня!“ „Успокойте се – ми казва с неговия кадифен тих глас, – аз взех само външния образ. Няма да бъдете Нона!“ Обаче Нона остана легенда и аз не мога да се отърва от въпроси: „Нали вие сте Нона?“ (Gabe 1994e: 450).

От мемоара става ясно, че от дистанцията на времето Дора Габе е оценила значимостта на Йовков за националната ни литература и най-вече за Добруджа – „дълбоко в душите на добруджанци са заживели героите на Йовков – казва тя – във всяко ново време те намират своето място и своето име“ (Gabe 1994e: 450).

Пенчо Славейков и Йордан Йовков са фигури, към които Дора Габе неслучайно ще се връща в своя мемоарен свят. Пенчо Славейков оставя трайна следа в паметта на поетесата преди всичко заради огромното му влияние в културния и литературния живот на страната и категоричните позиции, които той заема по отношение на обществените проблеми. В спомените ѝ за Йордан Йовков пък водеща се оказва любовта ѝ към Добруджа и добруджанците, не творецът заема централно място в тези текстове, а фикционалният свят, който той създава. Създавайки мемоарни текстове за Пенчо Славейков и Йордан Йовков през 60-те и 70-години, чрез авторитета си Дора Габе

потвърждава значението на тези творци за българската литература в контекста на специфичен идеологически литературен фокус.

Преклонението пред многобройните заслуги на твореца стои и в основата на мемоарните текстове на Дора Габе за съпруга ѝ Боян Пенев. За него поетесата създава три споменни текста. Първият от тях е „Боян Пенев и полско-българското сближение“, публикуван във „Вестник на вестниците“ през 1935 г. Полша заема важна част в живота на двамата съпрузи – те изследват културата и литературата на поляците, създават едни от най-значимите преводи, допринесли за културния обмен между двете държави. През 1918 г. Боян Пенев и Дора Габе участват в създаването на Полско-българско дружество у нас. Боян Пенев е избран за заместник председател на първото дружество, а Дора Габе става част от настоятелството. В спомените си Дора Габе разказва:

Боян Пенев създаде ядрото на полско-българското сближение. То не става в едно обикновено заседание от случайни хора и с едно решение да „се основе дружество“ – Боян Пенев посегна с едната ръка към сърцето на Полша, а с другата – към българския дух, чрез миналото на България и заля с Полша, и България с тяхната жива струя и направи това сближение да се зароди първо в сърцата на ония, които го почувстваха и разбираха. (Gabe 1994a: 423)

Заслугите на Боян Пенев далеч надхвърлят учредяването на Полско-българското дружество, чието ядро според поетесата се заражда в кабинета на професора по славянски литератури. Дора Габе поставя в центъра на своя мемоарен текст постигнатото от Боян Пенев и разказва: „Той продължи своята работа в университета, запали студентите си със своя ентузиазъм, зарази ги с обич към полския дух. Цели випуски, завършили славянска филология, ставаха учители по всички краища на България, научили от Боян Пенев полски, рецитираха и до днес рецитират „Кримските сонети“ в оригинал“ (Gabe 1994a: 423). Акцент е поставен както върху работата му в София, така и върху работата му в Полша: „Нашата стара литература, която в неговите лекции е кипяла от силни личности и висок разцвет, е обиколила с него четирите университета на Полша. Боян Пенев я изнесе пред полското общество с онова достойнство, което заслужава. Защото само той остава винаги един от нейните мощни стълбове“ (Gabe 1994a: 423).

Текстът „Боян Пенев и полско-българското сближение“ заема особено място сред споменните текстове на Дора Габе, защото в центъра му стои професорът, филологът

Боян Пенев, а не съпругът. Написаното има специфичната задача да отбележи всички заслуги на Боян Пенев за изграждането на топла връзка между България и Полша. Склонна да пренебрегва творби и творчески постижения в мемоарите си за сметка на емоционалните си впечатления от личностите, Дора Габе тук се спира именно върху тях за сметка на интимното звучене на спомените.

В духа на ранните си спомени по повод 40 години от смъртта на Боян Пенев поетесата създава текста „Неподозиран музикален талант“, публикуван в „Литературен фронт“ през 1967 г. заедно със стихотворението „Посвещение (На Боян Пенев)“. В спомените си Габе разкрива голямата роля на музиката в живота на именития учен – „Малцина може би подозират каква голяма роля е играла музиката в живота на Боян Пенев и какво значение е имала тя за формирането на някои черти от характера му“ (Gabe 1994c: 426). Поетесата осъзнава истинската дълбочина на неговото отношение към музиката, духовната му потребност от това изкуство, когато двамата посещават Вагнеровите тържества в Мюнхен през 1912 година. Боян Пенев се подготвя предварително: проучва партитурите и лайтмотивите, това му позволява да свързва текстовете и музиката, като по този начин пълноценно изживява цялото съдържание на операта. Това ще накара Дора Габе да възкликне: „операта беше у самия него“ (Gabe 1983). На финала поетесата обобщава заслугите на Боян Пенев: „Отиде си Боян Пенев от тоя свят и отнесе в разгара на своите творчески години, заедно с ценната си научна и литературна работа – отнесе своя музикален талант, останал неизвестен за съвременниците му“ (Gabe 1994c: 428). Подобно на текста „Боян Пенев и полско-българското сближение“, този също бихме могли да определим като тематичен – в него от началото до края е разработена една тема, която цели представянето на Боян Пенев в определена светлина, различна от общоизвестната.

В спомените на Дора Габе за Боян Пенев интимното звучене е заместено от възхищението пред многобройните таланти и заслуги на професора, филолога, учения. Обяснение за това можем да търсим в настъпилия разрыв в отношенията им преди смъртта на Боян Пенев – всеизвестна е любовната история между професора и Елисавета Багряна.⁴ Огорчена и разочарована, Дора Габе дълго време не пише спомени за съпруга

---

⁴ Известен е фактът, че в определени моменти от живота си двете са влюбени в едни и същи мъже, а преди смъртта си Боян Пенев избира за своя спътница в живота Багряна. Това не пречи на двете поетеси по-късно да работят и пътуват заедно, а техни съвременници да свидетелстват за добрите отношения помежду им. Остава все пак съмнението дали отсъствието от мемоарната текстовост не е резултат от притаена ревност към съперницата. Отговорът на този въпрос се крие по-скоро в това, че Дора Габе и Елисавета Багряна живеят по едно и също време. Неестествен би бил актът на спомнянето за човек, който все още е

си, текстът „Неподозирани музикален талант“ е публикуван 40 години след смъртта на Боян Пенев. Емоционалната памет на Дора Габе обуславя забравата или отказа от интимно говорене за неверния съпруг.

През 1972 г. Дора Габе публикува във в. „Литературен фронт“ още един спомен за Боян Пенев, озаглавен „С Боян Пенев в чужбина“. Голяма част от него пренаписва вече печатаните спомени на поетесата, но в случая е по-важно е да се отбележи контекстът, в който се появява той. През 1973 г. излиза книгата „Дневник. Спомени“ на Боян Пенев. В анкетата си с Иван Сарандев поетесата разказва за вълненията си около появата на това издание, защото близо двадесет и пет години нищо не е печатано от съпруга ѝ Боян Пенев. Това доказва функционалната натовареност на споменните текстове на Дора Габе. Тя създава първия си текст за Боян Пенев още през 30-те години, за да изтъкне заслугите му за полско-българската дружба, а през 60-те и 70-те използва мемоара като средство за популяризиране на личността и творческото дело на съпруга си, белязано от идеологическата забрава, представяйки го като една многопластова и интригуваща фигура.

Сред късните мемоарни текстове на Дора Габе се отличава споменът ѝ за Иван Вазов, обнародван през 1950 г. по повод 100-годишнината от рождението на твореца във в. „Литературен фронт“. Тя споделя, че още в пети клас в ума ѝ се запечатват стиховете от „Епопея на забравените“, които по думите ѝ закрепват волята и стремежа ѝ да служи и тя на своя народ. Дора Габе не пропуска да спомене и факта, че не е съгласна с отричането на Иван Вазов от страна на кръга „Мисъл“: „колкото и да ми обясняваха Пенчо Славейков и Боян Пенев [...] че стихът му бил беден, нехудожествен, – аз се борех с такава упоритост, с която децата се борят срещу околната обстановка, когато е в разрез с нещо дълбоко вярно в сърцата им“ (Gabe 1994b: 441), споделя тя. Въпреки личното си познание с народния поет, въпреки заклеяването на създаденото от него в част от литературните среди Дора Габе запазва в съзнанието си образа на „Патриарха“.

От този пример става категорично ясно, че в паметта на поетесата Иван Вазов присъства най-вече чрез своето творчество. Въпреки това в споменния текст на Дора Габе човекът Иван Вазов измества твореца. Поетесата заявява, че три неща ѝ правят най-силно впечатление у автора на „Епопея на забравените – „неговата сърдечност, неговата почти детска непосредственост и любовта му към природата“ (Gabe 1994b: 442).

жив, освен ако не става дума за специализирано издание, което да събере впечатленията на съвременниците му.

Емоционалното в паметта на Дора Габе доминира в този спомен. Случките, които разказва, са дребни на пръв поглед – веднъж Вазов я хваща за раменете и ѝ казва: „То си е наше това момиче, нали?“ (Gabe 1994b: 442). Следва описание на психологическото ѝ състояние: „веднага падна камъкът, който ме притискаше от няколко седмици“ (Gabe 1994b: 442). Неслучайно този жест остава в съзнанието на поетесата, тъй като за нея връзката с великите имена на епохата е ценна и подобно признание от самото начало на творческия ѝ път, и то от високата позиция на самия Патриарх, я кара да се чувства приобщена, а и предопределена да бъде сред значимите в българската литература.

Във втората част от текста Дора Габе разказва за любовта на Иван Вазов към природата, което се превръща в тема на разговор между двамата: „След моя разказ за Тревненски балкан, където бях прекарала лятото, Вазов ме покани да отидем на другия ден на разходка и по пътя да му разкажа по-подробно за впечатленията си от тоя край. През време на двете разходки до Борисовата градина Вазов само слушаше и задаваше въпроси“ (Gabe 1994b: 443). Въпреки че говори за любовта на поета към природата тя пропуска да спомене стиховете и пътеписите му, посветени на българската природа. Няма как младата поетеса, почти дете по онова време, да не бъде поласкана от честта да се радва на тази дружба – това се превръща и в център на споменния текст. В присъствието на Иван Вазов Дора Габе с удоволствие се чувства като талантливото „дете“ на българската лирика.

Финалът на спомена е един от най-въздействащите, красиви и тъжни в мемоарната ни литература – тръгнала към Вазовия дом с червен карамфил в ръка, за да излезе на разходка с поета, Дора Габе полага първото цвете в ръцете на мъртвия поет. Подобна театралност на помненето поетесата включва и в текстове си за Яворов и Пенчо Славейков („Не го заварихме жив. Намерихме гроба му на Лаго ди Комо, потънал с в цветя: бели, розови, сини хортензии. Далеч на хоризонта се виждаше веригата на италианските Алпи със заснежения Монте Роза“ (Gabe 1994h: 434). Чрез физическото сбогуване с мъртвите поети Дора Габе конструира появата си. От една страна, познанството с тях е привилегия – да си съвременник на Пенчо Славейков, Яворов и Иван Вазов е щастлива случайност, но те да се превърнат в твои покровители и учители, е предпоставка за блестящо бъдеще на поетическата сцена и доказателство за висок талант.

Споменът на Дора Габе за Иван Вазов е сред малкото мемоарни текстове на поетесата, публикувани в периода 1944 – 1956 г.⁵ В него личи деликатността по отношение на оценките за творческото дело на писателя, каквато се изисква през 1950 г. Въпреки това Дора Габе успява да отдаде заслужената почит на народния поет, поставяйки акцент не върху написаното от него, а върху човешката му същност, побрала в себе си идеала на времето си.

Сред късните мемоарни текстове на Дора Габе от 60-те и 70-те се оформя група спомени, създадени специално за включването им в поредицата „Литературни мемоари“, като наред с тях съставители включват и вече издадените ѝ текстове в томовете, посветени на Пенчо Славейков, Пейо Яворов, Александър Балабанов, Иван Вазов и Боян Пенев. Поканена е да напише нови текстове за Ангел Каралийчев, Никола Фурнаджиев, Гео Милев и Димитър Димов. Подобна покана изглежда обезпокоителна – Дора Габе ревниво пази своите спомени, тя рядко пише и много внимателно подбира личностите, за които да остави мемоарни текстове. Въпреки това поетесата се включва в поредицата, макар текстовете ѝ от 60-те години да носят отпечатъка на политическата конюнктура.

Текстът за Ангел Каралийчев, включен в сборника „Асен Разцветников. Ангел Каралийчев. Никола Фурнаджиев. В спомените на съвременниците си“, започва с рядко срещаното в спомените на Дора Габе подробно уточнение на време и място: „През 1926 в една стая на полуетажната квартира на ул. „Кракра Пернишки“, сега „Димитър Полянов, живееше Ангел Каралийчев“ (Gabe 1976a: 332). Дора Габе не цели да документира, а описанието на улици и места, назоваването на конкретни времена и пространства е чуждо на мемоарния ѝ почерк. Това изключение обаче има обяснение – Ангел Каралийчев живее в дома на родителите ѝ.

В своя текст за Ангел Каралийчев поетесата разказва за вечерите, в които той посреща своите огладнели другари в дома на семейство Габе. Наглед незначителна случка, отключваща у Дора Габе размисли за годините около размирните събития след април 1925 г.: „Най-скъпите синове на родината им, техни близки другари, загинали в затворите, в полицията, в неизвестни места, без никой да знае гробовете им, сега гниеха в земята. До вчера живи, те не оставяха младите студенти да учат спокойно, да пишат разказите и стиховете си“ (Gabe 1976a: 332). От крайно лаконичния текст става ясно, че

---

⁵ В този период Дора Габе публикува само още текста „Моите спомени за Яворов“ в сп. „Жената днес“, 9, бр. 12, 1954.

Дора Габе и Ангел Каралийчев не са близки, в спомените си поетесата дори не споменава за общуването си с него, нито отбелязва негови творби или заслуги за българската литература. В центъра на спомена стоят впечатленията ѝ от историческите събития през 1925 г. – гоненията на комунистите след атентата в църквата „Св. Неделя“. Разказвайки за сиромашията на Ангел Каралийчев и другарите му, поетесата насочва мислите си към загиналите в кървавите събития през 1925 г.: „Най-скъпите синове на родината им, техни близки другари, загинали в затворите, в полицията, в неизвестни места, без никой да знае гробовете им, сега гниеха в земята“ (Gabe 1976a: 332).

В същия дух е написан и текстът за Никола Фурнаджиев. Поетесата описва радостта и вълнението, които изпитва поетът по време на руските бомбардировки близо до село Койнаре, в което тя и група писатели са евакуирани през 1944 г.:

Плоещ не беше далеко, раздвиженият въздух от избухналите бомби достигаше до нас. Всички се смълчавахме, някои дишаха тежко. Само Никола Фурнаджиев измърморваше с ниския си глас: „Така, така... По-скоро...“. Погледнах го веднъж – лицето му беше огряно от усмивка. – Да не ти е драго, че бомбите рушат и убиват? – Драго ми е, че бият немците и техните приятели... (Gabe 1976b :684).

Оценката на Дора Габе за събитията проличава в думите ѝ: „аз го погледнах с благодарност за неговата непоколебима вяра в могъществото на Русия“ (Gabe 1976b :685).

Политическата власт в страната, натискът на целия пределно идеологизиран контекст изискват подобно говорене. Оказва се, че през 60-те години Дора Габе използва мемоарите си, за да засвидетелства верността на перото си към политическия режим в страната. Включването на Ангел Каралийчев и Никола Фурнаджиев в поредицата „Литературни мемоари“ е част от присъединяването им към канона по линията на „септемврийската литература“. Свидетелствата на утвърдени автори като Дора Габе както за творчеството им, така и за верността им към партията подпомага този процес.

Изследователски интерес поражда и споменът за Димитър Димов, публикуван от ръкопис на Дора Габе в поредицата през 1973 г. Тя си спомня за Димитър Димов като момче, по-късно, както самата тя пише, трудно успява да свърже автора на романа „Осъдени души“ с представата за болнаво дете, която има в главата си. „Не можах да свържа спомена за него с представата за един зрял художник на словото, нито да разбере как е могла тая крехка детска душа да проникне в душите на възрастните, как със своята

детска чистота е доловила най-тъмните и греховни човешки чувства и да твори характери, верни на себе си, силни дори и в своето падение...“ (Gabe 1973: 670). Това е и оценката, която поетесата дава за творчеството на романиста – завоалирана и лаконична.

Дора Габе си спомня и разгорещените спорове около романа „Тютюн“ и окуражителните думи, които тя изрича – „Не обръщате внимание!“ (Gabe 1973: 671). Тази подкрепа обаче не е мотивирана от достойнствата на произведението, поетесата не изказва мнението си по отношения на „Тютюн“, подкрепата ѝ е в резултат на страха ѝ Димитър Димов да не получи удар по време на обсъжданията, както самата тя споделя в спомените си. Оценката за романа, предизвикал един от най-големите литературни спорове в българската литература, се оказва трудна задача за поетесата, с която тя просто отказва да се заеме.

Подобна нагласа Дора Габе демонстрира и към творчеството на Гео Милев. Потвърждение на това е разказът за „експресионистичните“ възглавници в дома на Гео и Мила Милеви от текста ѝ, включен в поредицата през 1965 г.:

Досега помня стаята, в която ни въведе Мила: диван и столове, по които имаше наредени шарени възглавници. Погледът ми беше буквално нарязан с пречупени линии и ярки бои. Сестра ми, Бела Казанджиева, приятелка на Мила, която обичаше ярките цветове, остана възхитена. Аз гледах с недоумение. – Това е експресионизъм, най-модният стил в Германия и изобщо на Запад! Оттам ги носим – рече Мила и се засмя [...] Предполагам, че тия възглавници и тоя експресионизъм замъглиха впечатлението ми от човека и със своята яркост и натрапчивост изличиха от паметта ми думите на Гео, с които той ни обясняваше експресионизма. (Gabe 1965: 222)

Ярката образност – това ли е експресионизмът за Дора Габе? Когато тя трябва да изкаже своята оценка за това модерно явление през 20-те, се скрива зад думите на Боян Пенев, които споделя: „Аз не вярвах, че Пенев може да одобри тая страна от интересите на Гео Милев, защото съм го чувала да нарича тия литературни течения налудничави [...], но признаваше, че хаосът в младите глави на писатели като Гео Милев е признак на живот, от който ще се роди нещо голямо. Той не се излъга“ (Gabe 1965: 223). Да дадеш оценка на модернизма от 20-те години през 60-те на ХХ век е трудна задача, с която Дора Габе умело се справя. Премълчаването на експресионистичните влечения на Гео Милев е срещано в спомените на съвременниците му, които се затрудняват с оценката на тази

литературна мода от миналото. Дора Габе обаче избира елегантния начин да се справи с това – описанието на възглавниците и мнението на Боян Пенев се превръщат в прикритие.

Следващ повратен момент в мемоарите за Гео Милев е поемата му „Септември“, за която поетесата пише: „Истинският Гео Милев аз познах едва когато четох поемата му „Септември“ (Gabe 1994: 446). Творбата, посветена на кървавите септемврийски събития, е оценена като най-значима в творчеството на поета. Това е и произведението, с което Гео Милев остава в българската литературна история, с този текст той влиза в учебниците по литература, през 60-те поемата се превръща в негов пропуск за реабилитация. Спомени като тези на Дора Габе допринасят за процеса.

Малцина от съвременниците на поетесата намират място в нейните споменни текстове – най-често това са близки и приятели, към които тя изпитва сантиментални чувства. И макар сред тези личности да срещаме имената на едни от най-изтъкнатите творци в българската литература от XX век като Пенчо Славейков, Йордан Йовков, Боян Пенев, Иван Вазов и др. в спомените ѝ те присъстват в пълнотата на своята човешка същност, без да се акцентира върху социалната им роля на автори. От друга страна, именно значимостта им като творци обуславя присъствието им в мемоарния свят на Дора Габе, която чрез спомените си за тях плете нишките на своята собствена биография. Създавайки спомени за личности като Пенчо Славейков, Йордан Йовков, Боян Пенев и Иван Вазов, поетесата причислява себе си към ярките творци от началото на XX век и наред с това след 1944 г. включва творчеството им в канона на соцреализма, от който те са отхвърляни.

Кратките мемоарни текстове на Дора Габе за Ангел Каралийчев, Никола Фурнаджиев, Димитър Димов и Гео Милев разкриват механизмите, чрез които паметта се превръща в инструмент за вписването на самия себе си в настоящето, изискващо ясно предопределен тип говорене за събития и личности от миналото. Без да губи силата на собствената си идентичност, поетесата успява да постигне деликатно равновесие между натиска на очакванията отвън, емоционалното богатство на самата памет и променливото във времето, но все пак винаги пиететно общуване с автори и произведения.

Библиография

Asman 2003: Asman, Y. *Kulturnata pamet*. Sofiya: Planeta 3, 2003. [Асман 2003: Асман, Я. *Културната памет*. София: Планета 3, 2003.]*Gabe 1965*: Gabe, D. *Spomen za Geo Milev*. – V: Geo Milev, Hristo Yassenov, Sergey Romyantsev. *V spomenite na savremennitsite si*. Red. B. Delchev, S. Sultanov. Sofiya: Balgarski pisatel, 1965. [Габе 1965: Габе, Д. *Спомен за Гео Милев*. – В: Гео Милев, Христо Ясенев, Сергей

- Румянцев. В спомените на съвременниците си. Ред. Б. Делчев, С. Султанов. София: Български писател, 1965.]
- Gabe 1973:* Gabe, D. Spomen za Dimitar Dimov. – V: Dimitar Talev. Svetoslav Minkov. Dimitar Dimov. V spomenite na savremennitsite si. Red. T. Pekunova. Sofiya: Balgarski pisatel, 1973. [Габе 1973: Габе, Д. Спомен за Димитър Димов. – В: Димитър Талев. Светослав Минков. Димитър Димов. В спомените на съвременниците си. Ред. Т. Пекунова. София: Български писател, 1973.]
- Gabe 1976a:* Gabe, D. Spomen za Angel Karaliychev. – V: Asen Raztsvetnikov. Angel Karaliychev. Nikola Furnadzhiev. V spomenite na savremennitsite si. Red. T. Pekunova. Sofiya: Balgarski pisatel, 1976. [Габе 1973: Габе, Д. Спомен за Ангел Каралийчев. – В: Асен Разцветников. Ангел Каралийчев. Никола Фурнаджиев. В спомените на съвременниците си. Ред. Т. Пекунова. София: Български писател, 1976.]
- Gabe 1976b:* Gabe, D. Spomen za Nikola Furnadzhiev. – V: Asen Raztsvetnikov. Angel Karaliychev. Nikola Furnadzhiev. V spomenite na savremennitsite si. Red. T. Pekunova. Sofiya: Balgarski pisatel, 1976. [Габе 1976: Габе, Д. Спомен за Никола Фурнаджиев. – В: Асен Разцветников. Ангел Каралийчев. Никола Фурнаджиев. В спомените на съвременниците си. Ред. Т. Пекунова. София: Български писател, 1976.]
- Gabe 1994a:* Gabe, D. Boyan Penev i polsko-balgarskoto sblizenie. – V: Svetat e tauna. Sast. M. Shishkova. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1994. [Габе 1994: Габе, Д. Боян Пенев и полско-българското сближение. – В: Светът е тайна. Съст. М. Шишкова. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.]
- Gabe 1994b:* Gabe, D. Ivan Vazov. V: Svetat e tauna. Sast. M. Shishkova. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1994. [Габе 1994: Габе, Д. Иван Вазов. В: Светът е тайна. Съст. М. Шишкова. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.]
- Gabe 1994c:* Gabe, D. Nepodoziran muzikalen talant. – V: Svetat e tauna. Sast. M. Shishkova. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1994. [Габе 1994: Габе, Д. Неподозиран музикален талант. – В: Светът е тайна. Съст. М. Шишкова. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.]
- Gabe 1994d:* Gabe, D. S Boyan Penev v chuzhbina. – V: Svetat e tauna. Sast. M. Shishkova. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1994. [Габе 1994: Габе, Д. С Боян Пенев в чужбина. – В: Светът е тайна. Съст. М. Шишкова. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.]
- Gabe 1994e:* Gabe, D. Slovo na malchaliviya. – V: Svetat e tauna. Sast. M. Shishkova. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1994. [Габе 1994: Габе, Д. Словото на мълчаливия. – В: Светът е тайна. Съст. М. Шишкова. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.]
- Gabe 1994f:* Gabe, D. Spomen za Yordan Yovkov. – V: Svetat e tauna. Sast. M. Shishkova. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1994. [Габе 1994: Габе, Д. Спомен за Йордан Йовков. – В: Светът е тайна. Съст. М. Шишкова. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.]
- Gabe 1994g:* Gabe, D. Spomeni za Pencho Slaveykov. – V: Svetat e tauna. Sast. M. Shishkova. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1994. [Габе 1994: Габе, Д. Спомени за Пенчо Славейков. – В: Светът е тайна. Съст. М. Шишкова. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.]
- Gabe 1994h:* Gabe, D. Spomeni za Pencho Slaveykov. – V: Svetat e tauna. Sast. M. Shishkova. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1994. [Габе 1994: Габе, Д. Спомени за Пенчо Славейков. – В: Светът е тайна. Съст. М. Шишкова. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.]
- Halbwachs 1996:* Halbwachs, M. Kolektivnata pamet. Sofiya: Kritika i humanizam, 1996. [Халбвас 1996: Халбвас, М. Колективната памет. София: Критика и хуманизъм, 1996.]
- Kashilska 2021:* Kashilska, T., 2021. Peyo Yavorov v memoarnite tekstove na Dora Gabe – razroyavane na narativa. Balgarski ezik i literatura. 63 (5), 552-564. [Кашилска 2021: Кашилска, Т., 2021. Пейо Яворов в мемоарните текстове на Дора Габе – разрояване на наратива. Български език и литература. 63 (5), 552-564.]
- Konstantinov 1966:* Konstantinov, K. Pat prez godinite. Sofiya: Balgarski pisatel, 1966. [Константинов 1966: Константинов, К. Път през годините. София: Български писател, 1966.]